

Can Tintorer: un complex miner d'època Neolítica al Baix Llobregat

M. JOSEFA VILLALBA, LYDIA GORDO

Les Mines Neolítiques de Can Tintorer estan situades a la vila de Gavà, Baix Llobregat. El jaciment té una extensió d'unes 20 hectàrees, comença a la barriada de Can Tintorer, dins del casc urbà, i arriba a incloure la serra de les Ferreres, zona de bosc no urbanitzada que queda al nord-oest de la població.

No s'ha fet encara una prospecció exhaustiva en tota l'extensió d'aquesta vasta zona, però s'han pogut observar en diversos indrets vestigis que revelen l'existència de l'assentament de comunitats prehistòriques al llarg del temps al voltant d'aquestes mines. Les troballes procedents dels treballs arqueològics pertanyen al Neolític Mig Recent dels Sepulcres de Fossa. Però fora de l'àrea actual d'excavacions hi ha també en alguns punts documentats en superfície elements de la cultura ibèrica. Això ens suggereix la possibilitat que aquest complex miner hagi estat explotat també en els períodes intermedis entre aquestes dues fàcies culturals i tal vegada en èpoques posteriors. A la serra de les Ferreres (topònim ja prou suggestiu), s'observen rases d'extracció de mineral d'època incerta i que, recentment, cap als anys quaranta, encara hi hagué un intent d'explotació de mineral de ferro, però que, donada la baixa qualitat del metall, l'extracció fou abandonada. Tots els factors esmentats recolzarien una certa tradició minera en aquesta zona i podrien pressuposar que les mines de Can Tintorer i llur entorn haguessin estat explotades al llarg de diverses èpoques.

Els treballs d'excavació s'estan realitzant dins del nucli urbà, en els terrenys que envolten la Masia de Can Tintorer, que dona nom al jaciment. Aquest sector té una extensió superior a una hectàrea i s'hi han localitzat unes 20 mines o accessos a galeries.

La formació geològica del terreny està constituïda per una lleu cobertura quaternària d'argiles i llims amb abundants nòduls calcaris, coneguts localment com a «tortorà» i assentada sobre un basament paleozoic format per pissarres silúriques finament estratificades i molt deformades. En els nivells devonians es troben les mineralitzacions que presenten un doble caràcter. D'una banda les filonians que són les de fosfats, i d'altra les estratiformes relacionades amb els nivells de lidites. L'objectiu d'aquesta explotació minera fou l'extracció dels diversos minerals: la variscita, fosfat d'alumini hidratat, pedra de color verd, anomenada tradicionalment callaïta i destinada a la fabricació d'objectes ornamentals; els òxids de sílice com la lidita, la tridimita i el quars, de fractura concoide aptes per a la realització d'eines diverses; els ocres, hidròxids majoritàriament de ferro, emprats com a pigments per a la decoració mural, tèxtil, de terrissa i corporal.

Per a l'obtenció dels minerals esmentats els miners neolítics de Can Tintorer obriren pous i galeries amb la tècnica de sustentació anomenada de cambra i pilar. Aquesta estructura, en general molt uniforme, no és fruit d'una ordenació predeterminada, sinó que està sotmesa als imperatius que imposava el seguiment dels filons. L'interior és format per corredors, la longitud dels quals oscilla entre 3 i 15 metres. En alguns punts hi ha àmplies sales o distribuïdors que donen a nous corredors i a pous que enllacen amb noves galeries. El recorregut màxim assolit en una de les mines és, ara per ara, de 50 metres, i la profunditat arriba fins a 14 metres.

Els pous i la majoria de les galeries es troben plenes de terra (argiles i pissarres més o menys fragmentades i alterades). En alguns casos les terres semblen abocades des de l'exterior i s'hi troba abundant material arqueològic. Altres s'han omplert des de l'interior. Aquests residus trobats en les galeries ja amortitzades provenen probablement de l'obertura de noves galeries. Al mateix temps és possible que a l'hora d'evacuar la primera matèria es fes desprendre-la del seu embolcall superflu a fi d'evitar allò que no constituïa l'objecte de l'atenció dels miners.

La major part de les mines estan orientades de sud a nord, és a dir, que reben tota la llum de migdia per llur accés i això facilitaria la visibilitat a l'interior. Però, com que la reverberació de la llum és molt tènue, no és arriscat de suposar que alguna forma d'illuminació artificial seria utilitzada atesa la complexitat de direccions que segueixen les galeries. Hi ha molts corredors en els quals la foscor és absoluta i per força havia d'imposar-se algun sistema d'enllumenat. Malgrat que no s'hagi trobat aquí cap element que confirmi aquest supòsit, l'ús de llums fets de pedra està documentat a moltes mines de sílex arreu d'Europa (Forbes, 1955).

Per al desenvolupament del treball de perforació i d'extracció, els miners necessitarien un utilatge especialitzat constituït principalment pels pics i les maces fets d'esquist i d'altres pedres dures. Aquests estris, així com la majoria de les eines, anirien amb un mànec de fusta o de

banya. Pics de petita mida fets d'os (cisells, punxons, etc.) podien haver-se utilitzat com a eines auxiliars reservades per a les feines, podrien dir-ne, delicades o, si més no, menys bastes. La idea de la utilització d'aquestes peces com a pics de mà ho suggereix la diversitat i gran nombre d'empremtes que s'observen en les parets i sostres de les galeries. Aquesta dada la trobem també en les mines de sílex europees (Armstrong, 1923). Els percutors, generalment de quars, complementarien la gamma d'eines de menor mida. Altres tipus d'utilatge són els omòplats de bòvid usats com a pales o recollidors (Cole, 1970). Aquest os, amb l'acròni de degudament rebaixat, era preparat fent-li un forat a la cavitat glenoide al qual s'acoblava un mànec de banya o de fusta (Sheperd, 1980). Cal dir, no obstant això, que malgrat haver recuperat gran quantitat de fragments d'escàpules no se n'ha trobat cap que forneixi aquesta identificació. Altres elements fets amb materials peribles (fusta, fibres vegetals, cuir, etcètera), que dissortadament no ens han arribat, completarien l'utilatge específic de mineria.

La reconstrucció total de les formes de vida de les comunitats prehistòriques extingides és gairebé impossible i fins i tot un intent d'aproximació parcial presenta greus dificultats. No obstant això, s'han pogut fer valoracions partint de les troballes que permeten d'evidenciar dades concretes. El desenvolupament de la mineria representa l'esforç i l'organització d'una tasca col·lectiva que, per ser duta a terme, requeriria un cert grau d'estratificació social, amb un molt possible control centralitzat de tota l'activitat econòmica i amb un sistema de redistribució entre la comunitat del producte dels recursos assolits. Tot sembla indicar que la majoria dels grups neolítics, si no tots, havien d'establir contactes comercials amb altres comunitats veïnes. A l'ensem, la mineria és també un exemple del desenvolupament de l'especialització del treball i, per tant, la necessitat de persones expertes requeriria d'elles una dedicació plena. La idea d'una explotació interrompuda amb altres activitats sembla cada vegada més bandejada en opinió dels diferents autors (Sheperd, 1980).

La cultura material de la comunitat de Can Tintorer ens indica que som davant d'una població que desenvolupa una economia mixta agrícola i ramadera. El marc natural que envoltava aquesta comunitat neolítica no era gaire diferent del que avui tenim. El pi fou l'arbre que tingué la preponderància als boscos i, en grau molt inferior, l'alzina. Romaní, fari-gola i menta entre altres, constituïren el sotabosc de la nostra rodalia. Les plantes gramínies foren les que preferentment l'home dedicà per a conreu.

La pràctica de l'agricultura ha estat determinada per les restes d'utilatge especialitzat que s'han trobat. Els molins de tipus barquiforme, molt generalitzat en el Neolític europeu, les destrals, aixades i falçs i alguns grans de cereals, el gènere dels quals no ha estat determinat encara.

La pastura està ben documentada mitjançant les restes òssies de bou, cabra, ovella i porc. Aquest darrer en proporció més baixa que els altres.

Tot sembla indicar que practicarien un tipus de ramaderia ben establert orientat envers l'obtenció de la carn que, fins i tot, els permetia de sacrificar bestiar novell.

La pesca i també la recollecció d'altres recursos alimentaris tingué un paper complementari en llur dieta. Les espècies de mariscs i de peixos trobats són els propis de les zones costaneres de fons sorrenc i sense variació, són les que corresponen al tipus mediterrani actual. És de remarcar, no obstant això, que la costa ha experimentat un espectacular avançament en els darrers dos mil anys que ha comportat una transformació gradual al llarg dels segles. Molt més, doncs, a l'època de què parlem, quan la platja devia estar a molt poca distància de l'assentament d'aquella comunitat neolítica. Amfibis, rèptils i aus tingueren la seva importància sense dubte. La caça, però, no hi figura d'una manera clara, ja que no es troben espècies salvatges així com tampoc no s'ha documentat utilitat que permeti suposar tal activitat, que, si de cas existí, ho fou només ocasionalment i dirigida a peces petites (conills, llebres, rates, etc.).

El nivell tècnic assolit fou ben notable. Destaca un variat instrumental de pedra polimentada destinat a les diferents activitats i que es complementa amb una abundant indústria d'utilitatge ossi.

No és menys important el paper que juga la terrissa atesa la gran proporció de troballes. La ceràmica d'aquest període cultural està constituïda per recipients porosos i permeables. Aquesta característica és pròpia tant dels atuells grollers com dels elaborats i brunyits. És una terrissa que es manufactura amb argiles de la zona i a les quals actua de component desgreixant en major proporció la pissarra ben triturada que hom troba arreu i que es fa coure a baixa temperatura. Generalment és llisa, monocroma i amb una morfologia senzilla: perfils ovoïdes, hemisfèrics i carenats. Freqüentment amb nanses de variada tipologia. Algunes formes tenen gran similitud amb les d'altres grups neolítics d'origen mediterrani del nord del Pirineu i dels Alps. Els vasos amb decoració són escassos i reflecteixen també els paral·lels existents amb altres àrees culturals similars. És el cas dels fragments amb decoració d'esgrafiats que es documenta amb la terrissa de la cultura de Chassey, terrissa que es troba en gairebé tots els jaciments d'aquest període per tot l'actual territori francès.

Les restes arqueològiques es troben barrejades, amb les terres abocades als accessos de les mines, formant un tap. El caràcter utilitari dels materials i l'abundància de les restes de fauna alimentària induïria a pensar que els miners amb els seus grups familiars van estar assentats arran de l'àrea d'explotació, tot i que no s'ha trobat fins ara cap resta ni estructura de cabanes.

La població correspondria al tipus gràcil mediterrani i no més de 160 cm d'estatura aproximadament, dada assolida pels enterraments trobats a la zona minera. Tenim un exemple que ens donà la troballa de quatre individus (entre 20 i 40 anys) enterrats en l'accès a una mina.

Un altre cas és el d'una dona i un nadó trobats en una petita fossa prop de l'entrada d'una altra mina. Les ofrenes funeràries són les característiques de la cultura dels sepulcres de fossa. Hem de remarcar, no obstant, que l'enterrament referit en darrer lloc ens donà materials ceràmics que recorden els tipus epicardials.

La qüestió sobre la durada d'explotació de les mines no ha estat resolta encara totalment. Si ens cenyim només a l'àrea de les excavacions, i junt amb les dades que ens proporcionen la resta de troballes, tenim que les datacions que han donat les anàlisis de ràdiocarboni se situen entre 3400 i 2360 abans de J.C. Mil anys d'explotació podria considerar-se un temps acceptable i més si ve reforçat, com en aquest cas, amb tot el cúmul de material arqueològic que l'avalua. Malgrat tot, és aviat per a poder situar l'inici i el final de l'explotació minera. Cal remarcar, doncs, que és molt possible que, més endavant, les mines haguessin rendit nous serveis a comunitats no tan remotes com les dels sepulcres de fossa. Tal com apuntàvem al començament, la possibilitat d'explotació en època ibèrica no és en absolut descartable. No ho seria tampoc en el moment en què les formes de vida i de ritual funerari que havien caracteritzat els primitius miners haguessin desaparegut. La darrera troballa d'una inhumació col·lectiva a l'interior d'una de les mines no contradiu la cronologia baixa esmentada.

A la vista de tots aquests factors es plantegen gran nombre d'interrogants que s'aniran resolent a mesura que avancin les investigacions i si cap element de judici no hi manca.

BIBLIOGRAFIA

- ARNAL, G. B. (1976): «La ceràmique Néolithique dans le Haut-Languedoc». Lodève (Hérault).
- ARMSTRONG, A. L. (1923): «Proc. Prehist. Soc.», vol. VI, pàgs. 113, 125. East Anglia.
- ARRIBAS, A. i altres (1971): «Estudio mineralógico de la variscita de Palazuelo de las Cuevas (Zamora). Studia Geologica, II, pàgs. 115 a 132.
- COLE, S. (1970): «The Neolithic Revolution». British Museum. London.
- CRAWFORD, H. (1979): «Subterranean Britain». John Baker. London.
- FORBES, R. J. (1955): «Studies in Ancient Technology», vol. 6. Brill. Leyden.
- GUILAINE, J. (1980). «Le Group de Veraza et la fin des temps néolithiques dans le sud de la France et la Catalogne». Colloque de Narbonne. C.N.R.S. París.
- HUBERT, F. (1978): «L'explotation de silex a Spiennes». Brusehes.

- MUÑOZ, A. M.^a (1965): «La Cultura Neolítica Catalana de los Sepulcros de Fosa». Barcelona.
- NOUGIER, L. R. (1977): «L'économie préhistorique». P.U.F. Paris.
- WEISGERBER, G. (1980): «5000 Jahre Feuersteinbergbau». Deutsch Bergbau Museum. Bochum.